

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012. Цей переклад було замовлено за підтримки Довірчого фонду з прав людини Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є обов'язковим для Суду. Для докладної інформації розгляньте вказівку щодо авторського права в кінці цього документа.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012. La présente traduction a été effectuée avec la soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

ДРУГА СЕКЦІЯ

СПРАВА «SINAN IŞIK ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

(Заява № 21924/05)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

2 лютого 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

02/05/2010

Це рішення стало остаточним відповідно до ч. 2 ст. 44 Конвенції. Воно може бути редакційно уточнено

У справі «Sinan Işık проти Туреччини»,
Європейський суд з прав людини (друга секція), засідаючи палатою,
до складу якої увійшли:

Françoise Tulkens, *Голова*,
Ireneu Cabral Barreto,
Vladimiro Zagrebelsky,
Danutė Jočienė,
Dragoljub Popović,
András Sajó,
Işıl Karakaş, *судді*,
та Sally Dollé, *Секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 15 грудня 2009 року,
ухвалюють це рішення, прийняте цього дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за заявою (№21924/05) проти Республіки Туреччина, поданою до Суду на підставі ст. 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянином Туреччини п. Сінаном Ішиком (далі – заявник), 3 червня 2005 року.

2. Заявника представляв п. К. Генц (K. Genç), юрист, що практикує у м. Анкарі. Уряд Туреччини (далі – Уряд) представляв його Уповноважений.

3. Заявник зокрема стверджував, що відмова виконати вимогу про те, аби у його посвідченні особи слово «іслам» було замінене на слово «алевізм» як назва його віросповідання, порушувала ст. 9 Конвенції.

4. 15 січня 2008 року Голова другої секції вирішив сповістити про заяву Уряд. Було вирішено одночасно розглядати заяву на предмет прийнятності і по суті палатою (ч. 3 ст. 29 Конвенції).

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Пан Ішик народився у 1962 році і проживає у м. Ізмір. Він – член релігійної общини алевітів, яка має глибокі корені у турецькому суспільстві й історії. Це віросповідання, яке зазнало впливу, зокрема, суфізму та певних доісламських вірувань, розглядається певними теологами алевізму як окрема релігія, а іншими – як «сутність» чи

«справжня форма» ісламу. Алевізм відрізнявся від релігійно-правових шкіл сунітів¹ у частині відправлення релігійних обрядів у певних аспектах, таких як молитва, піст та паломництво (див. § 8 рішення Суду у справі «*Hasan and Eylem Zengin проти Туреччини*» від 09.10.2007 р. (справа № 1448/04)).

6. Заявник стверджував, що посвідчення його особи, видане органом, котрий реєструє народження, шлюби та смерть, містило графу «релігія», у якій було зазначено «іслам», хоча він не був послідовником цієї релігії.

7. 7 травня 2004 року заявник звернувся до Ізмірського районного суду, домагаючись зазначення у його посвідченні особи слова «алевізм», а не «іслам». У відповідних частинах його заяви зазначено:

«... слово «іслам», зазначене у моєму посвідченні особи, не відображає справжньої ситуації. Як громадянин-алевіт Республіки Туреччина, я вважав на підставі своїх знань та переконань, що людини не може одночасно бути «алевітом» та «мусульманином» (так!). Як громадянин світської Республіки Туреччина, яка згідно з Конституцією захищає свободу релігії і совісті, я відмовляюся продовжувати нести тягар цієї несправедливості та цієї суперечності, що випливає з бажання протистояти загрозі, цілком безпідставний та глибоко образливий.»

8. 9 липня 2004 року на запит цього суду юридичний радник Управління у справах релігії, надав висновок щодо вимоги заявника. Він зокрема вважав, що вказувати течії релігії або субкультури у графі щодо релігійної належності у посвідченні особи було несумісним з принципами національної єдності, республіканськими принципами та принципом відокремлення держави від церкви. Він зокрема доводив, що слово «алевізм», яке позначає течію в ісламі, не могло розглядатися як окрема релігія чи гілка («*mezhep*») ісламу. Алевізм був течією ісламу, що зазнав впливу суфізму та мав особливі риси культурного впливу.

9. 7 вересня 2004 року суд відмовив у задоволенні вимоги заявника на підставі таких міркувань:

«1. ... графа про релігійну належність у посвідченнях особи містить загальну інформацію про релігію громадян. Відповідно, слід дослідити, чи віра алевізм (*Alevilik*) становить окрему релігію або є течією ісламу. З висновку президії Управління у справах релігії випливає, що віросповідання алевізм є течією ісламу, яка зазнала впливу суфізму та яка має специфічні культурні риси ... Відповідно, це віросповідання становить течію ісламу, а не релігію як таку, відповідно до загальних принципів, викладених щодо цього. Більше того, у посвідченні особи зазначається лише загальна назва релігії, а не течія чи гілка окремої релігії. Тому не було допущено помилки позначенням релігійної належності заявника словом «іслам» у посвідченні його особи, хоча він стверджував свою належність до віросповідання «алевізм».

1. Більшість населення Туреччини дотримуються поміркованого різновиду ісламу Ханіфітської теологічної школи.

2. У книжках та статтях, поданих заявником, вказується, що Алі описується як «лев Аллаха» чи щось подібне. Факт того, що певні вірші містять інші висловлювання, не означає, що алевізм не є частиною ісламу. Оскільки Алі є одним з чотирьох халіфів ісламу та зятем Магомета, його слід вважати одним з провідників ісламу ...

3. Наприклад, у християнстві також є течії, такі як католицизм і протестантизм, які, однак, мають основу у християнстві. Тобто, якщо хтось дотримується певної течії ісламу, це не означає, що така течія є не є частиною ісламу ...»

10. Невстановленої дати заявник подав апеляцію до Касаційного суду. Він скаржився, що його було зобов'язано розкрити своє віросповідання, оскільки було обов'язковим зазначати релігію в посвідченні особи без його згоди на це та на порушення права на свободу релігії і совісті у розумінні ч. 1 ст. 9 Конвенції. Він також заявляв, що зазначення релігійної належності, яке впливає зі ст. 34 Закону «Про реєстрацію актів цивільного стану» (Закон № 1587), не може вважатися таким, що відповідає ч. 3 ст. 24 Конституції, яка передбачає, що «нікого не може бути примушено ... розкривати свої релігійні вірування та переконання». Заявник також стверджував, що він подав дві заяви, першу – для вилучення слова «іслам», яке вказує на його релігійну належність у посвідченні особи, а другу – про зазначення слова «алеві» у відповідній графі посвідчення особи. Він стверджував, що суд першої інстанції міг розглянути кожну вимогу окремо, задовольнивши першу, та відмовивши у задоволенні другої, встановивши, що відповідне зазначення у посвідченні особи не відповідало ч. 3 ст. 24 Конституції. Зрештою, заявник оскаржив результат провадження щодо відмови у його заяві, у якому Управління у справах релігії розглядало його віросповідання як течію у ісламі.

11. 21 грудня 2004 року Касаційний суд залишив без змін рішення нижчого суду, не надавши жодного іншого обґрунтування.

II. НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО І ПРАКТИКА, ЩО СТОСУЮТЬСЯ СПРАВИ

A. Національне право

1. Конституція

12. У ст. 10 Конституції Туреччини передбачено:

«Усі індивіди рівні перед законом незалежно від мови, раси, кольору шкіри, статі, політичних поглядів, світогляду, релігії, членства у релігійній групі або від інших подібних ознак.»

...

Державні та управлінські органи при реалізації усіх своїх повноважень діють відповідно до принципу рівності усіх перед законом.»

13. У відповідних частинах ст. 24 передбачено:

«Кожен має право на свободу совісті, віросповідання та релігійних переконань.

...

Ніхто не має бути примушеним до участі у релігійних культах, церемоніях чи обрядах або до розкриття своїх релігійних вірувань або переконань; нікого не може бути звинувачено або засуджено за його релігійні вірування чи переконання. ...»

14. У ст. 136 передбачено

«Управління у справах релігії, яке є частиною органів управління, виконує свої обов'язки, передбачені спеціальним законом про регулювання його діяльності, відповідно до принципу відокремленості держави від церкви, пов'язаного не з політичними поглядами чи ідеями, а з прагненням до національної солідарності та цілісності.»

2. Закон «Про реєстрацію актів цивільного стану» (Закон № 1587)

15. У відповідних частинах ст. 43 Закону «Про реєстрацію актів цивільного стану» (*Nüfus Kanunu*) у редакції, чинній на момент подій у справі, передбачено:

«Реєстри актів цивільного стану містять таку інформацію щодо індивідів та сімей ...

(а) Інформацію стосовно цивільного стану:

(1) ім'я та прізвище, стать, імені та прізвища батьків, дівоче прізвище;

(2) місце й дату народження та дату реєстрації (рік, місяць та день);

(3) Виправлення ...

(b) Іншу інформацію

...

(2) Релігію;

...»

3. *Практика Конституційного Суду*

16. У рішенні від 21 червня 1995 року, опублікованому у офіційній газеті 14 жовтня 1995 року, Конституційний Суд оголосив ст. 43 Закону «Про реєстрацію актів цивільного стану» такою, що відповідає ст. 2 Конституції (принцип відокремленості держави від церкви) та ст. 24 (свобода релігії) Конституції. Судді Конституційного Суду зокрема ухвалили:

«Держава повинна знати дані своїх громадян. Така інформація необхідна для цілей державної політики, загального інтересу та економічних, політичних і соціальних вимог...

Світська держава повинна залишатися нейтральною щодо релігії. Відповідно, зазначення релігії у посвідченні особи не має породжувати нерівності з-поміж громадян ... У світській державі усі релігії є рівними. Ніхто не може втручатися у віросповідання чи відсутність віросповідання іншої особи. Більше того, правило, що розглядається, застосовується до усіх переконань і тому не може створювати дискримінацію...

Правило про те, що «нікого не може бути примушено... розкривати свої релігійні вірування і переконання», не може тлумачитися як заборона зазначення релігійної належності особи у офіційних реєстрах. Конституція забороняє застосування примусу.

Примус стосується розголошення релігійних вірувань та переконань. Поняття «релігійні вірування та переконання» не обмежене наданням інформації про релігійну належність особи у Державних реєстрах актів цивільного стану з демографічною метою. Це поняття є широко розповсюдженим і охоплює багато факторів, які стосуються релігії та віри.

Правило про те, що «нікого не може бути примушено... розкривати свої релігійні вірування і переконання» слід тлумачити у поєднанні з правилом про те, що «нікого не може бути обвинувачено чи засуджено за свої релігійні вірування чи переконання». Це за жодних обставин не становить примусу, обвинувачення або засудження.

Більше того, відповідно до ст. 266 Цивільного кодексу, «особа встановленого законом віку є вільною у виборі своєї релігії». Відповідно, будь-хто, хто бажає змінити свою релігію, зазначену у реєстрі актів цивільного стану, може подати заяву для цього до органів, що проводять реєстрацію. Зміна вноситься за вказівкою децентралізованого органу. Подібним чином, будь-яка особа, яка бажає видалити інформацію з реєстру чи зазначити інше віросповідання, яке не визнається релігією, може звернутися до суду з цивільних справ ...

Отже, ст. 43 Цивільного кодексу не може розглядатися як така, що передбачає примус. Це стосується інформації щодо релігійної належності особи, яка вноситься до реєстру актів цивільного стану для цілей державної політики, загальних інтересів та соціальних потреб ...»

П'ять суддів з одинадцяти не погодилися з думкою більшості, вважаючи, що зазначення релігійної належності особи у реєстрах та у

посвідченні особи, не відповідало ст. 24 Конституції. Один з суддів меншості зокрема вважав, що:

«Відповідно до Закону «Про реєстрацію актів цивільного стану» батьки або законні представники дітей зобов'язані зазначити релігійну належність своїх дітей, на відсутності чого запис до реєстру не здійснюється. Включення відомостей про релігійну належність до даних про склад сім'ї та до посвідчень особи до досягнення особою повноліття і без її згоди, становить по суті примусове розкриття релігійної належності у повсякденному житті ... Цей обов'язок оприлюднення, що випливає з вказівки на релігійну належність у документі, який підтверджує цивільний стан, та надання цього документа при реєстрації в школі чи при оформленні на військову службу, насправді, з мого погляду, становить «примус».

4. Закон «Про ведення реєстру актів цивільного стану» (Закон № 5490) та положення щодо його введення в дію.

17. Відповідні частини ст. 7 та ст. 35 Закону «Про реєстрацію актів цивільного стану» (*Nüfus Hizmetleri Kanunu*), який набув чинності 29 квітня 2006 року (він припинив чинність вище зазначеного Закону «Про реєстрацію актів цивільного стану»), передбачають:

Стаття 7

Інформація про особу, що вноситься до реєстрів актів цивільного стану

«1. Реєстр актів цивільного стану запроваджується для кожного району чи села. Реєстр актів цивільного стану містить таку інформацію:

...

(е) релігійна належність.

...»

Стаття 35

Виправлення даних

«1. Виправлення даних вносяться до реєстру лише на підставі остаточного рішення суду ...

2. Інформація про релігійну належність особи вноситься до реєстру та змінюється відповідно до письмових заяв відповідних осіб; графа для цього може бути залишена пустою або інформація може бути видалена.»

18. Відповідні частини ст. 82 про введення в дію Закону «Про ведення реєстру актів цивільного стану», прийнятого 29 вересня 2006 року, передбачають:

Стаття 82**Запити інформації про релігійну належність**

«Будь-яка інформація про релігійну належність особи вноситься, змінюється та видаляється або пропускається відповідно до письмових заяв осіб. Звернення про зміну чи видалення даних про релігійну належність не є предметом будь-яких обмежень.»

5. Управління у справах релігії

19. Управління у справах релігії було створено Законом № 633 від 22 червня 1965 року «Про створення і функції Президії у справах релігії», опублікованим у офіційній газеті від 2 липня 1965 року. Стаття 1 цього закону передбачає, що Президія у справах релігії, який звітує перед Прем'єр-міністром, відповідальний за питання віросповідання, відправлення релігійних обрядів та моральних принципів ісламу й управління місцями для відправлень релігійних обрядів. В структурі Управління, Верховна рада у справах релігії є найвищим органом, що приймає рішення та наділений консультативною компетенцією. Вона складається з 16 членів, котрі призначаються Головою управління. До його компетенції входить відповідати на питання пов'язані з релігією (ст. 5 Закону № 633).

В. Рекомендації щодо перегляду законодавства з питань релігії чи віросповідання, прийняті Венеціанською комісією

20. Відповідні частини документа під назвою «Рекомендації щодо перегляду законодавства з питань релігії чи віросповідання», прийнятого Венеціанською комісією на її 59 пленарній сесії (Венеція, 18-19 червня 2004 р.), передбачають:

«II. Основні питання, які типово виникають у законодавстві

...

2. Визначення поняття «релігія». У законодавстві часто міститься намагання визначити поняття релігії або пов'язані поняття (що позначаються термінами «групи», «культи», «традиційні релігії» тощо). Відсутнє загальноприйняте визначення цих термінів. Доводилося, що ці терміни не можуть бути визначені у юридичному сенсі через неоднозначність, що міститься в понятті релігії. Загальною помилкою у визначенні є вимога того, що віра в Бога необхідна для того, що вважається релігією. Найбільш очевидними прикладами протилежного є класичний буддизм, який не є теїстичним, та індуїзм, який є політеїстичним ...

3. Релігія чи віросповідання. Міжнародні стандарти не розглядають релігію в відокремленому сенсі, а як «релігію» чи «віросповідання». Аспект «віросповідання» зазвичай стосується глибоко усвідомлених переконань, які є основоположними щодо природи людини і світу. Таким чином, атеїзм та агностицизм, наприклад, загалом підлягають такому ж захисту як і релігійні

переконання. Спільним для законодавства є ненадання належного захисту (або відсутність згадки про) права осіб, які не є віруючими. ...

В. Основні цінності, які покладено в основу міжнародних стандартів свободи релігії чи віросповідання

Широкого консенсусу досягнуто у регіоні ОБСЄ щодо ознак права на свободу релігії чи віросповідання, яке сформульовано у відповідних міжнародних актах з прав людини. Основоположні принципи, які слід мати на увазі, звертаючись до законодавства у цій сфері, включають такі основні питання:

1. Внутрішня свобода (*forum internum*). Основні міжнародні акти підтверджують, що «кожен має право на свободу думки, совісті і релігії». На відміну від права вираження релігійних переконань, право на свободу думки, совісті та релігії у межах внутрішньої свободи (*forum internum*) є абсолютним і не може бути піддано жодним обмеженням. Таким чином, наприклад, вимоги владного примусового недобровільного розкриття релігійних переконань є неприпустимим...»

ПРАВО

I. ЗАЯВЛЕНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ

21. Заявник стверджував про порушення ст.9 Конвенції, яка передбачає:

“1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

22. Заявник скаржився, що його було зобов'язано без згоди та на порушення права на свободу релігії і совісті розкривати своє віросповідання з огляду на обов'язковість зазначати релігійну належність у посвідченні особи. Він вказував, що це зазначення не може вважатися таким, що відповідає ч. 3 ст. 24 Конституції, яка передбачає, що «нікого не може бути примушено розкривати свої релігійні вірування та переконання». Він підкреслив, що посвідчення особи як публічний документ слід було пред'являти на вимогу будь-

якого державного органу, приватного підприємства або у контексті будь-якої формальності.

Він також стверджував, що він звертався з заявою про заміну слова «іслам» у його посвідченні особи на зазначення його віросповідання – «алевізм». Заявник доводив, що наявна зазначена релігійна належність була неправильною. Він оскаржував провадження, у результаті яких у задоволенні його заяви було відмовлено. У цих провадженнях Управління у справах релігії визначило його віру як таку, що є течією ісламу.

А. Щодо прийнятності

1. Невичерпання національних засобів юридичного захисту

23. Уряд стверджував, що заявник, який лише звертався до судових органів про заміну слова «іслам» у посвідченні особи на слово «алевізм» як зазначення його віросповідання, не вичерпав усі національні засоби юридичного захисту щодо його скарги на порушення свободи релігії та совісті. З погляду Уряду, заявник ніколи не доводив, що зазначення його релігійної належності у посвідченні особи було несумісним зі свободою релігії та совісті.

24. Заявник не подав заперечень у відповідь на цей пункт протягом встановленого для цього строку.

25. Суд нагадує, що правило про вичерпання національних засобів юридичного захисту, що міститься в ч. 1 ст. 35 Конвенції, зобов'язує заявників – використовуючи ті національні засоби юридичного захисту, котрі є ефективними та належними – надати державі-відповідачу можливість усунути заявлені проти неї порушення до моменту звернення до Суду (див, з-поміж інших авторитетних джерел, § 37 рішення Суду у складі Великої палати у справі «*Fressoz and Roire проти Франції*» (справа № 29183/95, ECHR 1999-I)).

26. У справі, що розглядається, Суд вважає, що заявник у своїй заяві до національних судів наголосив на своїй цілковитій незгоді з покладеним на нього обов'язком мати посвідчення своєї особи із зазначенням у ньому такої релігійної належності як «іслам». Заявник прямо оскаржив цю вказівку, посилаючись на конституційний захист свободи релігії й совісті і на свою належність до громадянства світської держави (див. § 7 вище).

27. Суд зазначає, що на час подій у справі в Туреччині було обов'язковим зазначати релігійну належність у посвідченнях особи. Це було визнано у рішенні Конституційного Суду від 21 червня 1995 року таким, що відповідає ч. 3 ст. 24 Конституції, незважаючи на зазначення у цьому ж конституційному положенні, що «нікого не може бути примушено ... розголошувати свої релігійні вірування й переконання».

28. Відповідно, з огляду на описаний вище юридичний контекст на час подій у справі, Суд переконаний, що вимагаючи заміни слова «іслам» на слово «алевізм», як зазначення релігійної належності у посвідченні особи, заявник домагався конституційного захисту свободи релігії і совісті, гарантованої у ч. 3 ст. 24 Конституції Туреччини, зокрема він прямо оскаржив до Касаційного суду обов'язковість зазначення релігійної належності, пропонуючи, що як варіант, таке зазначення можна взагалі видалити з посвідчення особи (див. § 10 вище).

29. Відтак, Суд вважає, що у своїх поданнях до судів Туреччини заявник чітко посилався на скарги за ст. 9 Конвенції. Тому попереднє заперечення Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту слід відхилити.

2. Статус потерпілого

30. Уряд вказував, що заявник вже не міг вважатися потерпілим від порушення права на свободу сповідувати свою релігію. Уряд доводив, що відмова у задоволенні вимоги заявника не позбавляла суті право сповідувати релігію, оскільки зазначення релігійної належності в посвідченні особи не може тлумачитися як захід, яким усіх громадян Туреччини примушують розкривати свої релігійні вірування та переконання та як обмеження свободи сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів. Більше того, посилаючись на практику судів Туреччини (див. § 16 вище), Уряд доводив, що кожен, хто хоче видалити усю відповідну інформацію, міг звертатися до судів з розгляду цивільних справ.

31. Суд вважає, що аргумент Уряду про відсутність у заявника статусу потерпілого порушує питання, пов'язані з суттю скарги згідно зі ст. 9 Конвенції. Таким чином, Суд приєднує його до розгляду справи по суті (див. у відповідній частині § 19 рішення Суду у справі, «*Airey проти Ірландії*» від 09.10.1979 (Серія А № 32)).

3. Інші підстави неприйнятності

32. Суд зазначає, що ця скарга не є очевидно необґрунтованою у розумінні ч. 3 ст. 35 Конвенції та не є неприйнятною з жодних інших підстав. Тому вона має бути оголошена прийнятною.

В. Дотримання вимог ст. 9 Конвенції

1. Доводи сторін

33. Уряд вказував, що не було втручання у реалізацію заявником права на свободу релігії, оскільки не було прямого зв'язку між зазначенням релігійної належності в посвідченні особи та свободою релігії й совісті. Зазначення релігійної належності в посвідченні особи не можна тлумачити як вимогу розкриття релігійних поглядів чи як обмеження свободи сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів.

34. Покликаючись на рішення Конституційного Суду Туреччини від 21 червня 1995 року (див. § 16 вище), Уряд також вказав, що зазначення релігійної належності в посвідченнях особи не впливає на сутність права на свободу релігії та віросповідання; це було необхідним для цілей державної політики, загального інтересу та соціальних вимог. Це жодним чином не становить захід, що має за мету примусити особу розкрити свої вірування, або обвинувачення чи засудження особи за такі релігійні вірування. Республіка Туреччина була світською державою, у якій свобода релігії була чітко зафіксована в Конституції. Захід, що оскаржується, не міг вважатися таким, що становить обмеження свободи релігії заявника.

35. Більше того, з погляду Уряду, зміст посвідчення особи не міг визначатися на підставі побажань кожної особи. Беручи до уваги наявність багатьох віросповідань у межах ісламу (наприклад, «ханафі» чи «шафі») або містичні ордени (такі як «Мевлеві», «Кадірі» чи «Накшбанді»), не слід було зазначати різні течії чи гілки цієї ж релігії, для забезпечення публічного порядку та нейтралітету держави. Стосовно ролі Управління у справах релігії, Уряд вказав, що відповідно до чинного законодавства, це управління було відповідальне за надання висновків з питань мусульманської релігії. Воно діяло відповідно до принципу відокремленості держави від церкви та було відповідальне за взяття до уваги основоположних основ мусульманської релігії, які поширювалися на усіх мусульман. Більше того, посилаючись на ст.10 Конституції (див. § 12 вище), Уряд підкреслював, що держава була зобов'язана забезпечувати, аби різним групам та течіям у межах однієї релігії, гарантувалося однакове поводження.

36. Заявник, який не подав свої зауваження протягом встановленого строку, вказував у своїй заяві, що відмова у задоволенні його вимоги про заміну слова «іслам» у назві його віросповідання на «алевізм» у посвідченні особи становило втручання у його право на здійснення релігійної практики. Він також скаржився, що його було зобов'язано

розкрити своє віросповідання, оскільки таке зазначення було обов'язковим у посвідченнях особи.

2. Оцінка Суду

37. Суд нагадує, що як зазначено у ст. 9 Конвенції, свобода думки, совісті і релігії є однією з основ «демократичного суспільства» у розумінні Конвенції. У релігійному вимірі така свобода є одним найбільш життєво важливих елементів, які становлять ідентичність вірян і їхню концепцію життя, а також є абсолютною цінністю для атеїстів, агностиків, скептиків та байдужих. Від неї залежить невід'ємний від демократичного суспільства плюралізм, якого досягнуто дорогою ціною після століть боротьби. Така свобода включає, зокрема, свободу мати або не мати релігійних переконань і сповідувати або не сповідувати релігію (див. серед інших авторитетних джерел § 31 рішення Суду у справі *«Kokkinakis проти Греції»* від 25.05.1993 р. (Серія А № 260-A) та § 34 рішення суду у складі Великої палати у справі *«Buscarini and Others проти Сан-Маріно»* (справа № 24645, ECHR 1999-I)).

38. Тоді як релігійна свобода є переважно предметом індивідуальної свідомості, вона також означає свободу сповідувати релігію самому та приватно або в об'єднанні з іншими, публічно та в колі тих, хто поділяє цю віру. Більше того, Суду вже доводилося відзначати, що ст. 9 закріплює негативні права, наприклад, свободу не мати релігійних переконань і не здійснювати релігійну практику (див. щодо цього цитовані вище рішення Суду у справах *Kokkinakis* та *Buscarini and Others*).

39. Суд зазначає, що заявник, який стверджував про належність до релігійної спільноти алевітів, повинен був носити посвідчення особи в якому його релігія зазначалася як іслам. 7 травня 2004 року заявник звернувся до Ізмірського районного суду для зазначення його віросповідання у графі про релігійну належність (див. § 7 вище). Більше того, він оскаржив обов'язкове зазначення релігійної належності до Касаційного суду, заявляючи й альтернативну вимогу – про видалення зазначення релігійної належності в посвідченні особи, посилаючись на право не бути примушеним розкривати свої переконання (див. § 10 вище). Однак на підставі висновку, наданого Управлінням у справах релігії, районний суд відмовив у задоволенні цих вимог на тій підставі, що лише «загальна назва релігії зазначається в посвідченнях особи, а не течія чи на гілка певної релігії». Як встановив національний суд «віросповідання “алевізм” є течією ісламу, який зазнав впливу суфізму та який має специфічні культурні риси» (див. § 9 вище).

40. Суд вважає, що відповідно до національного законодавства, чинного на час подій у справі, заявник, як і всі громадяни Туреччини,

був зобов'язаний носити посвідчення особи у якому зазначалася його релігійна належність. Цей документ публічного характеру слід було пред'являти на вимогу державного органу або приватного підприємства або у контексті будь-якої процедури, яка так чи інакше вимагає встановлення особи.

41. У зв'язку з цим Суд вважає за необхідне нагадати, що в ухвалі про прийнятність у справі «*Sofianopoulos and Others проти Греції*» (справи № 1977/02, 1988/02 та 1997/02, ECHR 2002-X) Суд встановив, що посвідчення особи, не може розглядатися як засіб, спрямований на забезпечення того, аби послідовники певної релігії чи віросповідання мали право відправляти релігійні обряди та сповідувати їхню релігію. Однак він вважає, що право сповідувати релігію також має негативний аспект, а саме право особи не бути зобов'язаною розкривати свою релігійну належність чи переконання і не бути зобов'язаною діяти таким чином, аби складалося враження, що ця особа має або не має таких переконань. Відповідно, державні органи не можуть втручатися у сферу свободи совісті індивіда та не можуть розкрити релігійні переконання або зобов'язати особу розкрити такі переконання (див. § 38 рішення Суду у справі «*Alexandridis проти Греції*» від 21.02.2008 р. (справа № 19516/06)).

Суд розгляне цю справу під кутом зору негативного аспекту свободи релігії та совісті, зокрема права особи не бути зобов'язаною виявляти свої переконання.

42. Суд не погоджується з аргументом Уряду про те, що зазначення релігійної належності особи, що розглядається, не може вважатися заходом, яким усіх громадян Туреччини примушують розкрити свої релігійні переконання та вірування. Йдеться саме право не розкривати своєї релігії чи переконань, які входять до *forum internum* (внутрішньої свободи) кожної особи. Це право входить до поняття свободи релігії та совісті. Тлумачення ст. 9 Конвенції як такої, що дозволяє будь-яке примушування розкрити релігію чи переконання, посягає на саму сутність свободи, гарантувати яку вона покликана (див. у відповідній частині § 52 рішення Суду у справі «*Young, James and Webster проти Сполученого Королівства*» від 13.08.1981 р. (Серія А № 44); див. також окрему думку одного з суддів Конституційного Суду у § 16 вище).

43. Більше того, беручи до увагу частоту використання посвідчення особи (шкільна реєстрація, перевірки особи, військова служба тощо), зазначення релігійних переконань у офіційних документах таких як посвідчення особи, створює ризик того, що їх носія буде поставлено в ситуацію дискримінації у відносинах з адміністративними органами (див. цитоване вище рішення Суду у справі *Sofianopoulos and Others*).

44. Більше того, Суд не вбачає необхідності зазначення релігійної належності особи у реєстрах актів цивільного стану або у посвідченнях

особи для демографічних цілей, що обов'язково призвело б до законодавчо обов'язкового декларування релігійних переконань особи.

45. Суд також зазначає, що заявник оскаржив провадження, у результаті якого у задоволення вимог його заяви було відмовлено. В ході цього провадження Управління у справах релігії визначило його віросповідання як течію ісламу (див. § 22 вище). З огляду на це Суд зазначає, що він завжди наголошував, що у демократичному суспільстві, у якому держава є найвищим гарантом плюралізму, що включає релігійний плюралізм, роль органів влади полягає в тому, аби не вживати заходів з наданням переваги одній течії релігії над іншим. Це спрямовано на примушування розділеної спільноти або її частини об'єднатися під єдиним керівництвом всупереч їхнім бажанням (див. § 53 рішення Суду у справі «*Serif проти Греції*» (справа № 38178/97, ECHR 1999-IX)). Обов'язок зберігати нейтралітет та неупередженість держави, зазначений у практиці Суду, є несумісним з повноваженням держави оцінювати правомірність релігійних переконань і вимагає, аби держава забезпечила толерантне ставлення конфліктуючих сторін одна до одної, навіть якщо ці сторони належали до однієї групи населення (див., у відповідній частині, § 47 рішення Суду у справі «*Manoussakis and Others проти Греції*» від 26.09.1996 р. (*Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV), див. також § 123 рішення Суду у справі «*Metropolitan Church of Bessarabia and Others проти Молдови*» (справа № 45701/99, ECHR 2001-XII)). (see, *mutatis mutandis*, *Manoussakis and Others v. Greece*, 26 September 1996, § 47, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, see also *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, no. 45701/99, § 123, ECHR 2001-XII).

46. Таким чином, Суд вважає, що оцінка релігії заявника національними органами влади на основі позиції, викладеної органом, відповідальним у справах релігії ісламу, становить порушення нейтралітету та неупередженості держави.

47. Уряд звернув увагу Суду на той факт, що з моменту зміни законодавства з набуттям чинності Закону «Про ведення реєстру актів цивільного стану», заявник мав право звертатися з проханням про залишення графи про релігійну належність незаповненою (див. §§ 17-18 вище).

48. Суд вважає, що відповідно до Закону «Про ведення реєстру актів цивільного стану» від 29 квітня 2006 року, реєстри актів цивільного стану продовжували містити інформацію про релігійну належність осіб (ст. 7 цього закону). Однак відповідно до ч. 2 ст. 35 «інформація що стосується релігійної належності особи вноситься та змінюється відповідно до письмових заяв відповідної особи; графа для цього може бути не заповнена або інформацію можна видалити.»

49. З погляду Суду, ця зміна не впливає на висловлені вище міркування, оскільки посвідчення особи все ще містить графу про

релігійну належність – залишається чи не залишається ця графа незаповненою. Більше того, кожен бажаючий змінити інформацію про релігійну належність, зазначену в посвідченні особи, або той, хто відмовився зазначити свою релігійну належність у такому посвідченні, мали звертатися з письмовою заявою про це. Хоча відповідне законодавство та підзаконні акти не встановлюються змісту цієї заяви, Суд вважає, що сам факт можливості звернення про видалення релігійної належності з реєстрів актів цивільного стану міг становити розкриття інформації щодо ставлення особи до релігії (див., з-поміж інших авторитетних джерел, § 98 рішення Суду у складі Великої палати у справі «*Folgerø and Others проти Норвегії*» (справа № 15472/02, ECHR 2007-III) та § 73 цитованого вище рішення Суду у справі *Hasan and Eylem Zengin*).

50. Це також стосується заявника. Він повинен інформувати органи влади про своє віросповідання для внесення цієї інформації до посвідчення особи. Оскільки посвідчення отримано у цей спосіб і часто використовується у щоденному житті, воно фактично є документом, який вимагає розкриття заявником своїх релігійних переконань всупереч його волі щоразу, коли він використовує його.

51. У будь-якому разі, коли посвідчення особи містять графу про релігійну належність, залишення її пустою неодмінно має специфічне значення. Пред'явники посвідчень особи, у котрих немає інформації про релігійну належність, будуть виділятися всупереч їх бажанню і в результаті втручання органів влади з-поміж тих, хто має зазначення релігійних переконань у посвідченні особи. Більше того, факт прохання про те, аби у посвідченні особи не містилося інформації, тісно пов'язаний з найглибшими переконаннями. Відповідно, Суд вважає, що питання про розкриття одного з найпотемніших аспектів життя особи продовжує виникати.

52. Безсумнівно, така ситуація не узгоджується з принципом свободи не сповідувати жодної релігії чи переконання. З урахуванням вищезазначеного, Суд вважає, що порушення, яке розглядається, виникло не в результаті відмови зазначити віросповідання заявника (алевізм) у посвідченні його особи, а з самої проблеми зазначення – обов'язкового чи факультативного – релігії у посвідченні особи. Таким чином, Суд доходить висновку, що заявник все ще є потерпілим від порушення, незважаючи на зміни у законодавстві, прийняті 29 квітня 2006 року і відхиляє заперечення Уряду (див. §31 вище).

53. Таким чином, мало місце порушення ст. 9 Конвенції.

III. ЗАЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 6 ТА 14 КОНВЕНЦІЇ

54. Заявник також скаржився на порушення ст. 6 Конвенції на тій підставі, що районний суд звернувся за висновком лише до Управління

у справах релігії, державної установи. В силу цього така установа не була кваліфікована надати висновок з питання алевізму, оскільки не спеціалізувалася на цьому віросповідання і не була у цьому зацікавлена. Заявник додав, що якби суд звернувся за висновком до Федерації асоціацій алевістів-бекташі (приватноправової федерації асоціацій алевістів), то надане тлумачення відрізнялося б від наданого Управлінням у справах релігії. Національному суду слід було звернутися за висновком до цієї федерації чи до фахівців у релігійних справах. Заявник доводив, що національні суди, таким чином, провели неналежний розгляд, що спричинило несправедливість провадження.

55. Насамкінець, заявник стверджував, що у його вимозі було відмовлено національними судами, оскільки він був членом релігійної спільноти алевістів. Районний суд просто звернувся за висновком державної установи, яка заперечувала саме існування алевізму і не звернувся за висновком до вище зазначеної федерації. З погляду заявника, це становило дискримінацію, а відтак і порушення ст. 14 Конвенції.

56. Уряд не погодився з цим доводом.

57. Суд зазначає, що ці скарги пов'язані з тими, які він досліджував вище, а тому їх слід оголосити прийнятними. Однак, звернувшись до висновку на підставі ст. 9 Конвенції (див. § 53 вище), Суд вважає, що нема потреби окремо розглядати, чи у справі, що розглядається, було порушено положення, на які посилається заявник.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТЕЙ 41 ТА 46 КОНВЕНЦІЇ

58. Статті 41 та 46 Конвенції передбачають:

Стаття 41

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.»

Стаття 46

«1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є Сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.»

59. Заявник не заявляв вимог про виплату справедливої сатисфакції протягом встановленого строку. Тому Суд не вважає за необхідне призначати відповідне відшкодування.

60. Суд вважає, що у справі, яка розглядається, він ухвалив, що зазначення релігійної належності особи у реєстрах актів цивільного стану або у посвідченнях особи, було несумісним зі свободою не розкривати релігійну належність (див. § 53 вище). Ці висновки означають, що порушення права заявника, яке охороняється у ст. 9 Конвенції, виникло у зв'язку з проблемою зазначення – обов'язкового чи факультативного – релігійної належності у посвідченнях особи. З огляду на це, Суд вважає, що видалення графи про релігійну належність може становити належну форму відшкодування, що остаточно припинить встановлене порушення.

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. *Оголошує* заяву прийнятною більшістю голосів суддів;
2. *Приєднує до розгляду справи по суті* заперечення Уряду щодо відсутності у заявника статусу потерпілого шістьома голосами проти одного та *відхиляє* це заперечення шістьома голосами проти одного;
3. Ухвалює, що було порушено ст.9 Конвенції шістьома голосами проти одного;
4. Ухвалює, що немає потреби окремо розглядати, чи було порушено ст. 6 та ст. 14 Конвенції у справі, що розглядається – шістьома голосами проти одного.

Учинено французькою мовою та повідомлено у письмовій формі 2 лютого 2010 року відповідно до ч.ч. 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Sally Dollé
Секретар

Françoise Tulkens
Голова

Відповідно до ч.2 ст. 45 Конвенції та ч. 2 правила 74 Регламенту Суду окрема думка судді Кабрал Баретто долучена до цього рішення.

F.T.
S.D.

Окремі думки не перекладено, але вони доступні англійською та/чи французькою мовою у офіційному тексті цього рішення Суду, з яким можна ознайомитися у базі даних HUDOC.

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька. Цей переклад було замовлено за підтримки Довірчого фонду з прав людини Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є обов'язковим для Суду і не покладає на Суд жодної відповідальності щодо якості цього перекладу. Його можна завантажити з бази даних HUDOC практики Європейського суду з прав людини (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-якої іншої бази даних, у якій Суд його розмістив. Його можна відтворювати у некомерційних цілях, за умови, що цитується повна назва справи, разом з вказівкою на авторське право і посиланням на Довірчий фонд з прав людини. Якщо планується використовувати будь-яку частину цього перекладу для комерційних цілей, будь-ласка, контакуйте publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int